

УДК 349.22

Могілевський Л. В.,
д-р юрид. наук, старший науковий співробітник,
вчений секретар секретаріату Вченої ради
Харківського національного університету
внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО»

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених досліджено теоретичні підходи щодо розуміння поняття «соціальне партнерство». Відмічено, що інститут соціального партнерства поширений у багатьох країнах світу. Наголошено, що у розвинених країнах соціальне партнерство, як правило, здійснюється на національному, галузевому, територіальному та виробничих рівнях у формі консультацій, переговорів, колективних договорів та угод

Ключові слова: соціальне, партнерство, соціальне партнерство, трудове право, джерела трудового права.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к пониманию понятия «социальное партнерство». Отмечено, что институт социального партнерства распространен во многих странах мира. Акцентируется внимание на том, что в развитых странах социальное партнерство, как правило, осуществляется на национальном, отраслевом, территориальном и производственном уровнях в форме консультаций, переговоров, коллективных договоров и соглашений

Ключевые слова: социальное партнерство, социальное партнерство, трудовое право, источники трудового права.

In the article based on the analysis of scientific views of scientists theoretical approaches to understanding the concept of "social partnership" are researched. It is noted that the institution of social partnership is distributed in many countries of the world. It is emphasized that in developed countries, social partnership is usually carried out at the national, sectoral, territorial and industrial levels in the form of consultations, negotiations, collective agreements and agreements

Keywords: social, partnership, social partnership, labor law, sources of labor law.

Постановка проблеми. Однією із головних особливостей системи джерел трудового права порівняно із джерелами інших галузей права, виступає те, що провідну роль у ній посідають такі її структурні елементи як соціально-партнерські нормативно-правові акти. При цьому в більшості випадків, на основі названих вище актів буде здійснюватися правове регулювання виключно трудових і пов'язаних із ними правовідносин. Іншими словами, наявність соціально-партнерських актів у структурі системи джерел трудового права є характерною особливістю даної галузі права в цілому. Вищенаведене викликає необхідність визначення сутності, ролі та місця соціально-партнерських нормативно-правових актів у структурі системи джерел трудового права України. Однак, в

першу чергу необхідно з'ясувати що представляє собою власне поняття «соціального партнерства».

Аналіз дослідження даної проблеми. Дослідженню нормативно-правових соціально-партнерських актів як структурних елементів системи джерел трудового права присвячували увагу такі вчені як: О.С. Арсентьєва, Ю.С. Шемшученко, Г.А. Трунова, О.Ф. Скакун, С.В. Єрохін, О.А. Трюхан та інші. Велика до кількість досліджень у зазначеному напрямку, беззаперечно, підтверджує важливість таких актів у системі джерел трудового права. Однак, здійснюючи свої дослідження науковці практично залишали по за увагою проблему визначення поняття «соціальне партнерство».

Саме тому **метою статті** є розглянути сутність поняття «соціального партнерства».

Виклад основного матеріалу. Визначаючи сутність поняття «соціальне партнерство» необхідно визначитись із сутністю його складових. Авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови слово «партнерський» тлумачить як — 1) властивий «партнеру», тобто: компаньйон, товариш у якій-небудь справі, в якому-небудь занятті; про державу, громадське угруповання, підприємство тощо, з яким здійснюється яка-небудь спільна діяльність; 2) що стосується «партнерства», тобто: положення партнера, того, хто бере участь із ким-небудь у спільній справі; узгоджені, злагоджені дії учасників спільної справи; взаємні відносини, контакти держав, громадських угруповань, підприємств тощо, оснований на взаємовигідності та рівноправності [1, с. 890]. З аналізу такого тлумачення складової досліджуваного поняття слідує, що соціально-партнерські акти є такими, що приймаються на багатосторонній основі, тобто включають декілька суб'єктів (сторін), які їх складають.

Досліджуючи таку складову вищенаведених актів, як категорія «соціальне» зазначимо, що вона є найбільшою за змістовним навантаженням і являє собою багатоаспектне та складне явище. У своєму дослідженні, що присвячено правовому регулюванню соціального партнерства на етапі

реформування трудового права України, О.С. Арсентьєва дійшла висновків стосовно того, що соціальне партнерство є соціальним явищем, багатогранність якого передбачає дослідження його в багатьох аспектах, кожен із яких характеризує його з певної точки зору й є необхідним для врахування при визначенні поняття соціального партнерства. При цьому слід враховувати, що царина застосування праці — це лише одна з багатьох сфер, де застосовується соціальне партнерство [2, с. 35]. Зокрема, з етимологічного сенсу слово «соціальне» походить з латинської мови від слова «socialis», що в перекладі означає — загальний; громадський; суспільний [3, с. 429].

Якщо ж розглядати семантичні підходи до визначення наведеного вище поняття, слід зазначити, що в сучасній українській мові слово «соціальне» тлумачать у наступних значеннях — із суспільного погляду; в суспільному відношенні; пов'язаний із «соціальним», тобто: пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний, громадський; породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; існуючий у певному суспільстві; здійснюваний у суспільстві; зумовлений поділом суспільства на класи; який має на меті зміну суспільних виробничих відносин [1, с. 1360].

На складність і багатоаспектність поняття «соціальне» акцентують у філософських колах. На думку В.Л. Петрушенка, соціальне — це особливий рівень проявів процесів буття, що характеризується: участю в ньому людей, наділених свідомістю, розумінням, творчою активністю; існуванням особливої сфери речей та явищ, що не створюються прямим стихійним ходом природних процесів, а постають величезною сукупністю артефактів штучних речей і засобів людської діяльності; особливими механізмами збереження свого статусу та наслідуванням його в часі (соціальна історія); оскільки соціальне та соціальні якості не передаються генетично, основним способом такого збереження та передавання постає культура; особливим типом детермінації та регламентації свого реального функціонування, що здійснюється через спеціальні інститути, сфери соціального нормування, програми соціальної діяльності; особливим типом міжіндивідуальної комунікації, яка

покликана забезпечувати обмін здобутими навичками соціальної діяльності, залучати індивідів у суспільно життєві дії, узгоджувати ці дії між собою [4, с. 195].

Категорія «соціальний», зауважує авторський колектив філософського енциклопедичного словника, уособлює в собі назву всього міжлюдського, тобто всього того, що пов'язано зі спільним життям людей, з різними формами їх спілкування, в першу чергу того, що відноситься до суспільства та спільності, що має суспільний й загальний характер. Протилежністю соціального виступає поняття асоціальний [3, с. 429-430].

В онтологічному плані «соціальне» постає перетворенням природного, в результаті чого змінюються його форма, тип впорядкування та функціонування: якщо природні процеси відбуваються в прямому поєднанні причин і наслідків без заздальгідь визначеного задуму, то «соціальне» передбачає наміри, задум, мету. У результаті проходження всіх людських дій через хоч якусь долю розуміння, усвідомлення, задуму соціальна регламентація набуває ідеалізованого характеру, що виливається в функціонування жорстких норм права, застосування соціально узаконеного примусу, домінування певних ідеологічних доктрин і програм. У цьому плані, на думку багатьох філософів, соціальне постає відчуженням від людини та навіть ворожим їй (Камю). Проте людина не набуває людських якостей поза включенням в соціальні процеси. Більше того, саме «соціальне» вводить людину в такий спосіб буття, що набагато перевершує її біологічне життя й індивідуальні життєві прагнення. Культивування різних видів творчої діяльності, прагнення досконалості в мистецтві, спортивні досягнення, соціальні ієрархії, людські змагання в різних сферах діяльності, винахідництво, різні форми комунікації тощо — все це постає явищами, можливими лише в «соціальному» та через «соціальне» [4, с. 195].

У філософії оперують таким терміном як «соціальна дія», під якою розуміють форму або спосіб вирішення соціальних проблем і протиріч, в основі яких лежить зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил даного суспільства. Соціальна дія готується суспільними рухами, які керуються певними

програмами й ідеологією. Розвинені суспільні рухи створюють свої організації — партії, асоціації політичні союзи тощо. Види соціальних дій розрізняються залежно від проблем (економічних, соціальних, політичних, розвитку духовного життя суспільства), що вирішуються, їх соціального та класового змісту, методів їх вирішення. Соціальна дія особистостей являє собою вчинки, що мають суспільне значення, — розглядаються в рамках психології (мотивація вчинків, намірів, ставлення до «Я» як джерела та суб'єкту дії, співвідношення змісту і значення дії, раціонального й ірраціонального, свідомого та несвідомого в його мотивації), в соціальній психології (сприйняття соціальної дії з боку найближчого оточення та роль цього сприйняття в соціальній дії, усвідомлення особистістю належності до відповідної групи як фактору мотивації соціальної дії, роль референтної групи в соціальній дії, механізми групового контролю особистостей), в етиці (моральна оцінка та самооцінка проблема вибору соціальної дії та відповідальності за неї перед суспільством, соціальною групою й самим собою).

Цілий ряд представників західної соціології (М. Вебер, Ф. Знавецький, Т. Парсонс) розглядають соціальну дію як центральне поняття в структурі соціологічної теорії, бачать в ньому вихідний пункт усієї системи суспільних відносин і засіб інтеграції різних областей соціального знання. Парсонс, зокрема, називає свою соціологічну теорію теорією соціальної дії. Головна увага приділяється розчленування соціальної дії на суб'єкта дії, ситуацію дії й орієнтації суб'єкта. Основною ознакою соціальності при цьому є наявність суб'єктивного сенсу дії для самого діяча. При цьому основними видами орієнтації суб'єкта виступають мотиваційна та ціннісна орієнтації, причому кожна з них містить пізнавальний (когнітивний), емоційний та оціночний аспекти [5, с. 610]. Така складова поняття «соціально-правовий акт» як категорія «соціальне» визначає суспільний характер досліджуваного явища, тобто вказує на те, що основним учасником таких актів виступає суспільство; що такі акти приймаються задля вдосконалення та розвитку суспільних відносин.

Враховуючи юридичну спрямованість представленого наукового дослідження, здійснимо аналіз позицій учених-правознавців щодо визначення сутності досліджуваного явища. Так, в юридичній енциклопедичній літературі оперують таким терміном як «соціальне партнерство», зокрема, визначають його з двох аспектів як: 1) систему розвинених взаємозв'язків між працівниками, роботодавцями, а також державою на засадах співробітництва, компромісів, узгоджених рішень з питань соціально-трудових відносин; 2) принцип соціальної політики держави, що забезпечує справедливість розподілу матеріальних ресурсів між сторонами соціальних відносин в умовах ринкової економіки [6, с. 554]. У контексті нашого дослідження, ближчим здається перший із наведених вище аспектів сприйняття поняття «соціальне партнерство», так як вказує на можливі сторони соціально-партнерського акта — працівників, роботодавців і державу. У такому розумінні соціальне партнерство є механізмом узгодження контрінтересів, задля уникнення виникнення конфліктів шляхом застосування цивілізованих засобів вирішення спірних питань, досягнення домовленості сторін без застосування крайніх заходів. Соціальне партнерство попереджає конфлікти, сприяючи становленню партнерських відносин сторін, заснованих на співробітництві рівноправних суб'єктів соціального партнерства, взаємних поступках для врахування інтересів кожної сторони [2, с. 36-37].

Соціальне партнерство здійснюється на засадах законності, відповідальності, добровільності, рівноправності, взаємних зобов'язань і поваги сторін, рівності представництва, обґрунтованості вимог тощо [6, с. 554]. З урахуванням цього слід погодитися з позицією Г. А. Трунової, яка під час визначення особливостей правового регулювання соціального партнерства в Україні, звертає увагу на те, що соціальне партнерство являє собою систему договірних суспільних відносин, яка склалася з урахуванням загальноприйнятих у міжнародному співтоваристві стандартів і рекомендацій [7, с. 42].

Отже, соціальне партнерство ґрунтується на договірних засадах, а значить соціально-партнерський акт є однією із форм

договору (угоди). При цьому, як зауважують у науково-правових колах, нормативно-правовий договір — це спільний договірний акт-документ двох або більше сторін (правотворчих органів), що установили нові норми права за взаємною згодою, які служать підставою для видання правових актів, здійснення інших юридично значущих дій і забезпечуються державою відповідно до закону [8, с. 443]. Також нормативно-правовий договір визначають як об'єктивоване, формально-обов'язкове правило поведінки загального характеру, встановлене за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечуване державою [6, с. 1711].

Під час дослідження ролі посередництва у вирішенні колективних трудових спорів, С. В. Єрохін дійшов висновку стосовно того, що соціальне партнерство — це система не лише колективних, але й індивідуальних відносин, що виникають під час задоволення суб'єктами трудового права своїх трудових прав та інтересів [9, с. 32]. Із приводу наведеного вище визначення зауважимо, що, на нашу думку, воно потребує уточнення в частині того, що соціальне партнерство не може являти собою систему індивідуальних відносин, так як саме поняття «соціальне», як слідує з його аналізу, що був проведений нами вище, не може включати в себе індивідуальні стосунки. При цьому сам учений в подальшому зазначає, що соціальне партнерство — це система трудових і тісно пов'язаних з ними відносин, що спрямована на забезпечення прав та узгодження інтересів основними суб'єктами трудового права: працівниками (представниками працівників), роботодавцями (представниками роботодавців), органами державної влади та місцевого самоврядування [9, с. 32]. Іншими словами, соціальне партнерство передбачає задоволення спільних інтересів суб'єктів таких правовідносин — працівників, роботодавців та органів держави. Авторський колектив великого енциклопедичного словника зазначає, що предметом соціального партнерства є узгодження заходів сторін з питань: законодавчого забезпечення, гарантування розвинених і гуманних соціально-трудових відносин (оплата, умови праці; режим роботи, тривалість робочого часу та відпочинку; порядок

надання та тривалість відпустки); охорони та безпеки праці, продуктивної зайнятості населення та соціального захисту безробітних; соціального забезпечення працівників (страхування, оздоровлення, відпочинок) [10, с. 826]. Окрім цього, слід погодитися з позицією, відповідно до якої соціальне партнерство — це система врегульованих нормами права відносин, зв'язків між найманими працівниками в особі їх представників (професійних спілок та інших уповноважених представників трудового колективу), з одного боку, та роботодавцями (організаціями роботодавців чи їх об'єднаннями) — з другого, а також державою в особі органів державної виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування як партнерів у процесі реалізації соціально-економічних прав та інтересів сторін соціального партнерства [7, с. 55]. Також здається доцільною позиція О. А. Трюхан, яку вона відстоює під час визначення організаційно-правової форми соціального діалогу в сфері праці. На думку вченої, соціальне партнерство являє собою оптимальний тип соціально-трудової взаємодії в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки. Інституалізація соціального партнерства передбачає наявність такої системи взаємовідносин між власниками засобів виробництва і найманими працівниками в особі їх представників (організацій роботодавців і профспілок, що представляють інтереси останніх) за участю держави як арбітра в процесі узгодження інтересів сторін, які забезпечують регулювання соціально-трудова відносин шляхом переговорного процесу, консультацій тощо [11, с. 12]. Аналіз вищенаведеного дає змогу дійти висновку стосовно того, що соціальне партнерство являє собою механізм узгодження суспільних інтересів, що функціонує на договірних основах. У такому разі акти соціального партнерства є тим засобом, за допомогою якого досягається кінцева мета соціального партнерства.

Висновки. Таким чином, інститут соціального партнерства поширений у багатьох країнах світу. Зокрема, як зауважують у науково-правових колах, у розвинених країнах світу соціальне партнерство, як правило, здійснюється на національному, галузевому, територіальному та виробничих рівнях у формі

консультацій, переговорів, колективних договорів та угод. У розвинених системах соціального партнерства головними партнерами є: з одного боку — власники засобів виробництва, роботодавці; з другого — наймані працівники. В їхніх стосунках держава виступає третьою стороною. З метою визначення організаційних, правових та економічних основ функціонування системи соціального партнерства як найважливішого механізму регулювання соціально-трудових і пов'язаних із ними економічних відносин Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД було прийнято Модельний закон «Про соціальне партнерство». У вищенаведеному міжнародно-правовому акті соціальне партнерство визначено як взаємодія органів державної влади, об'єднань роботодавців і профспілок у визначенні та втіленні в життя узгодженої соціально-економічної політики, політики в галузі трудових відносин, а також двосторонні відносини між роботодавцями та профспілками, спрямовані на забезпечення узгодження їх інтересів у порядку, визначеному законодавством.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
2. Арсентьева О. С. Правове регулювання соціального партнерства на етапі реформування трудового права України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Арсентьева Олена Сергіївна. — Луганськ, 2010. — 182 с
3. Философский энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА-М, 2012. — 576 с.
4. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В. Л. Петрушенко. — Львів : «Магнолія 2006», 2011. — 352 с.
5. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М. : Сов. Энциклопедия, 1989. — 815 с.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : «Укр. енцикл.», 1998. — Т. 5: П-С. — К. : «Юрид. думка», 2003. — 736 с.

7. Трунова Г. А. Правове регулювання соціального партнерства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Трунова Галина Анатоліївна. — Чернівці, 2007. — 213 с.

8. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: (Енциклопедичний курс) : підруч. / О. Ф. Скаун. — Вид. 2-е, перероб. і допов. — Харків : Еспада, 2009. — 752 с

9. Єрохін С. В. Роль посередництва у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Єрохін Сергій Володимирович. — Х., 2008. — 174 с.

10. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юрид. думка, 2007. — 992 с.

11. Трюхан О. А. Організаційно-правові форми соціального діалогу у сфері праці : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Трюхан Оксана Анатоліївна. — Одеса, 2006. — 200 с.